

Hoe komt de PvdA weer uit het slop?

Bart Nooteboom

Na het grote verlies in de verkiezingen heeft de PvdA niets meer te verliezen, en is er ruimte, naast de noodzaak, voor een drastische heroriëntatie van beleid. Een wervende visie op lange termijn is nodig. Niet meer meegaan in het neo-liberalisme, maar ook niet terugvallen in verouderd socialisme. Laat de centrale inspiratie de volgende zijn. Volg niet het populisme, zoals de VVD en CDA zijn gaan doen, maar kom het tegemoet door het serieus te nemen, te luisteren naar legitieme verwijten, en oplossingen te vinden. De PvdA had dat al lang moeten doen. Het is een schot voor open doel. De verwijten van de populistten betreffen, zoals bekend, vooral de volgende punten: verlies van omvang en kwaliteit van werk door mondialisering, het gevoel overgeleverd te zijn aan een EU die zich alleen richt op markten, niet het volk, en pervers gedrag van banken en van multinationals, in belastingontduiking, korte termijn kapitalisme, en gijzeling van nationale overheden ongemoeid laat. Er is een gevoel overgeleverd te zijn aan een naar binnen gekeerde cosmopolitische elite die meesurft op de ongelimiteerde mondialisering, ten nadele van een overgroot deel van het volk.

Bedreiging van de rechtsstaat

Er is een steeds luider roep om te 'luisteren naar de stem van het volk' door middel van referenda die bindend zijn. Nu kan een referendum een goed middel zijn, maar het kan ook leiden tot een dictatuur van de meerderheid, waarin minderheden ondergeschoffeld worden. Een referendum kan ook gebruikt worden om een dictatuur te vestigen. Hitler gebruikte in 1934 een referendum als legitimatie van zijn greep naar de absolute macht, en 88.1 % stemde voor.

Democratie gaat niet alleen om de wil van de meerderheid, maar ook om de rechten van minderheden, gegarandeerd door de rechtsstaat. Dictators zoals Poetin en, in toenemende mate, Erdogan, beroepen zich er op dat ze steunen op een democratische meerderheid, verworven in een verkiezing, maar intussen breken ze de rechtsstaat af.

Het is onthutsend dat een Thierry Baudet voor de televisie de vraag krijgt of de uitkomst van een referendum tegen een uitspraak van de rechter in mag worden doorgedrukt en dan doodgemoedereerd antwoordt dat dat moet kunnen.¹ Daar moet een hernieuwd links niet in mee gaan. Dat moet op blijven komen voor de rechten van minderheden. Men moet niet meegaan met deze eis van het populisme, maar wel luisteren naar het populisme. Daar liggen legitieme verwijten waar de PvdA tot haar schande niet op gelet heeft.

Werk

Vooraf lager opgeleiden zijn geconfronteerd met verlies van omvang en kwaliteit van werk, als gevolg van verplaatsing van werk naar landen met lage lonen, immigratie van werkers die niet vallen onder Nederlandse CAO's, minder werkzekerheid, lagere kwaliteit en verregaande flexibilisering van arbeid. Zij zijn de verliezers van de mondialisering, en daar moet wat aan gedaan worden.

Begrijpelijk als die verwijten zijn, het afschaffen van wereldhandel is niet de oplossing. Zeker niet voor een land als Nederland dat zo afhankelijk is van die wereldhandel. Andere oplossingen zijn mogelijk. Niet minder immigratie maar gelijke voorwaarden en omstandigheden van werk voor immigranten. Men kan verliezers van mondialisering compenseren met opleiding tot nieuw werk, locatie van nieuwe activiteiten, en waar nodig herverdeling van inkomens, en door de uitwassen van die handel te blokkeren.

Het gaat hier niet om bescherming. Dat suggereert passiviteit van slachtoffers. Het gaat om kansen. Het liberalisme heeft zich geconcentreerd op alleen negatieve vrijheid, d.w.z.

vrijheid van bemoeienis, maar er is ook positieve vrijheid nodig, d.w.z. middelen en toegang tot posities en processen van economie en samenleving. Volgens het liberalisme heeft iedereen in de vrije markt van de economie en de vrije markt van ideeën gelijke kansen, maar dat is niet zo. Zij die al meer hebben zullen meer krijgen. Het gaat er dus om gelijke kansen te geven, in opleiding, werk, en cultuur. Dat is een oud socialistisch ideaal dat overeind blijft.

Markten

Markten blijven onmisbaar, maar moeten niet een blinde ideologie vormen, zoals de afgelopen jaren is gebeurd. Markten hebben morele grenzen en falen ook vaak, omdat aan voorwaarden voor goede werking niet is voldaan. De ideale markt uit de economische theorie bestaat niet of nauwelijks. Klanten kunnen niet altijd de kwaliteit van een product of dienst goed beoordelen. Concurrentie wordt vermeden door producten te differentiëren, vaak kunstmatig, en door schaalvergroting en machtsvorming in grote multinationale bedrijven die regeringen van landen onder druk zetten, met lobbies en dreiging van het weghalen van werkgelegenheid.

Onder druk van kapitaalmarkten worden bedrijven gedwongen op korte termijn te denken, en elke kans op winst te pakken, ook ten koste van investering in innovatie en in nieuwe energie. Het leidt tot te veel flexibiliteit van arbeid die investering in hoge toegevoegde waarde en teamvorming ontmoedigt, bij werkgevers en werknemers. Rekening houden met belangen van milieu, consumenten en werknemers is rendabel op langere termijn maar krijgt de kans niet. We zien dat nu bij Unilever en Akzo-Nobel.

In discussies over deze kwesties kijkt men alleen naar de economische kosten en baten. 'It's the economy, stupid!' was de slogan. Maar daarbij slaat men geen acht op de politieke kosten, en dat betaalt zich nu uit in de populistische opstand. 'It's politics, stupid', wil ik nu roepen.

De EU

Herleving van het nationalisme is niet een oplossing maar een probleem. Redt de EU door die om te turnen van een louter op de markt gerichte unie naar een op het volk gerichte, sociale unie. Bundeling van landen is nodig om te voorkomen dat banken weer risico's afwentelen op de samenleving, en als tegenwicht tegen de macht van multinationals die landen gijzelen, zoals hierboven aangegeven.

De EU is nodig om die maatregelen af te dwingen, plus alle andere dingen waarvoor de EU nu meer nodig is dan ooit: vluchtelingen, defensie, milieu, buitenlandse politiek, economisch tegenwicht tegen US en China. De EU kan zich daarbij wel meer richten op dergelijke prioriteiten, en minder met gedetailleerde bureaucratische regulering. Laat zoveel mogelijk ruimte voor diversiteit van gemeenschappen, landen en regio's. Dat is goed voor vernieuwing en voor een gevoel van zelfbeschikking. Meer democratie in de EU is ook nodig. Het volk moet er greep op krijgen.

Democratie

Redt de democratie, en kom tegemoet aan de wil tot toenadering tussen burger en politiek, door verregaande decentralisatie van bestuur naar gemeenschappen ('commons', zoals bepleit door o.a. het initiatief 'Code Oranje'). Maak de verwachtingen over de 'participatiemaatschappij' waar. Een burgerbestuur als gemeenteraad.

Het perspectief van democratie is hier niet langer dat van een positionering, eens in de vier jaar, door verkiezing van een partij met een voorgekookt programma, maar democratie als een doorlopend proces waarin burgers ook betrokken worden in de voorbereiding van beleid. Dat vergt meer ruimte voor gemeenten om te experimenteren. Dat vereist loslaten: ruimte laten,

vertrouwen geven, voor lokaal specifieke knutselarij van samenwerking tussen publiek en particulier.

Sociale media stellen mensen in staat contact te hebben en te overleggen over van alles. In lokale gemeenschappen kan men behoeften en aanbiedingen rondsturen voor hulp aan zwakken en zieken, klussen, gebruik van dingen delen, enz. Men kan ook de bevolking informeren, en mee laten doen aan de voorbereiding van beleid en met hen erover discussiëren, deels met burgerfora en deels met sociale media. Dat kan gaan over van alles, zoals publieke diensten, publieke ruimte, infrastructuur, speeltuinen, scholen, cultuur, enz. Ook lokale crowdfunding en het bij elkaar brengen van investeerders en ondernemers.

Vertrouwen en toezicht worden meer informeel en persoonlijk, en meer gericht, meer passend op specifieke omstandigheden, met gebruik van lokale kennis. Misschien moet lokaal het systeem van politieke partijen worden afgeschaft en vervangen door een raad van burgers die bereid zijn en aselekt worden gekozen, en door ambtenaren worden ondersteund.

Frome

Een voorbeeld is het initiatief in de Engelse gemeente Frome.ⁱⁱ Daar wilde burgers, verenigd in de beweging ‘independents for Frome, zo’n bestuur instellen, maar ze konden niet heen om het bestaande partijstelsel. Ze hebben toen een partij opgericht met als doel om bij het verkrijgen van een meerderheid het nieuwe systeem in te voeren. In 2011 hadden ze 27 kandidaten waarvan er 17 werden verkozen, waardoor ze een meerderheid hadden, en hun systeem in konden voeren. Het enige waar ze het over eens wilden worden was een procedure voor overleg met burgers, in een ‘ways of working’. Ze hebben laten zien dat het werkt, en in 2015 steeg hun meerderheid tot 27 leden van de gemeenteraad.

Vluchtelingen

Decentraliseer ook de opvang van vluchtelingen. Inbedding in lokale gemeenschappen, en deelname aan genoemd burgerbestuur bevordert de acceptatie en integratie. Enige tijd geleden was er discussie in de media over het voorstel van twee Brabantse burgemeesters, Mark Buijs en Jan Hamming, voor een kleinschalige opvang van vluchtelingen ter vervanging van de grootschalige opvang die het COA tot nu toe hanteerde.

In een kleine opvang, in woonbuurten, bij voorkeur bij bestaande gezinnen, kunnen vluchtelingen zelf koken. Ze kunnen gemakkelijker ingeschakeld worden in logistiek, onderhoud, schoonmaak, en reparatie. Dat bespaart kosten en verzwakt de economische argumenten voor grootschalige opvang. Activiteit van vluchtelingen, met een gevoel hun eigen leven enige vorm te geven, is veel gezonder dan inactiviteit. Men kan in kleine locaties beter vluchtelingen bij elkaar zetten die bij elkaar passen.

Bij kleinere schaal zijn contacten minder massaal, meer overzichtelijk en persoonlijker. Naast onderlinge contacten zijn er meer contacten met autochtonen, in hun eigen omgeving. Meer mogelijkheden, met meer directe en informele contacten, om vluchtelingen in te zetten in arbeidsmarkt en opleiding. Vanwege de grotere overzichtelijkheid en minder anonieme, meer persoonlijke contacten tussen vluchteling en autochtoon is de acceptatie door de lokale bevolking gemakkelijker. Zoals genoemde burgemeesters het zeiden: de vluchtelingen ‘krijgen een gezicht’, en ‘de gemeenschap gaat er omheen staan’. Het is gemakkelijker om lokale vrijwilligers in te schakelen. Dat alles bevordert de integratie.

Voor een goede opvang en integratie is vertrouwen nodig, wederzijds en onderling, tussen vluchtelingen, autoriteiten en autochtonen. Een belangrijke basis van vertrouwen bestaat uit gedeelde wetten, gewoonten en verwachtingen. Dat ontbreekt in hoge mate in de chaotische mengeling van culturen van vluchtelingen in een voor hen onbekend land. Vertrouwen vergt ook enig zelfvertrouwen en gevoel van veiligheid. Bij een gevoel van dreiging krijgt vertrouwen minder kans. De vluchtelingen verkeren in verwarring, stress en onzekerheid, en

zijn vaak getraumatiseerd. Als er geen institutionele basis voor vertrouwen is dan moet het op persoonlijke basis worden opgebouwd. Dat lukt kleinschalig veel beter dan grootschalig.

Verschillen

Zie wel onder ogen dat dit alles leidt tot verschillen in voorzieningen tussen gemeenschappen. Vasthouden aan strikte gelijkheid tussen gemeenschappen duldt geen ruimte voor de diversiteit die lokaal bestuur vergt en produceert. Dat is wel een flinke politieke opgave. De ervaring met lokaal bestuur leert dat verschillen tussen gemeenschappen worden geaccepteerd, althans binnen grenzen. Om grenzen aan die ongelijkheid te stellen is misschien een zekere mate van centrale 'systeemverantwoordelijkheid' nog nodig.

Ook hier moet men er op toe zien dat niet minderheden door een meerderheid worden ondergeschoffeld.

Ik dacht eerst dat zo'n lokaal bestuur corruptie en cliëntisme zou bevorderen, maar ik heb me laten overtuigen dat dit niet het geval is. Juist de verticale structuur van politieke partijen bevordert handje klap en achterkamertjes meer dan de publieke, horizontale structuur van burgerraden.

ⁱ In een uitzending van Zembla op 8 april 2017

ⁱⁱ Zie de website iffrome.org.uk, en voor verdere gevallen indie-town.uk.